

prof. dr hab. Magdalena Żemojtel-Piotrowska
Centrum Psychologii Międzykulturowej
Instytut Psychologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Warszawa, 27.08.2024

Recenzja rozprawy doktorskiej

pt. Aktywność celowa a postawy wobec siebie, innych i świata. Międzykulturowe badania nad ukierunkowaniem regulacyjnym i zgodnością regulacyjną

mgr Karoliny Dobrosz

napisanej pod kier. prof. dr hab. Dariusza Dolińskiego

i (promotora pomocniczego) dr hab. Prof. USWPS Tomasza Grzyba

Recenzowana rozprawa doktorska p. mgr Karoliny Dobrosz pt. „**Aktywność celowa a postawy wobec siebie, innych i świata. Międzykulturowe badania nad ukierunkowaniem regulacyjnym i zgodnością regulacyjną**” jest wersją poprawioną recenzowanej już przeze mnie pierwotnej wersji rozprawy. Z tego względu odniosę się przede wszystkim do wcześniejszych uwag krytycznych i do sposobu, w jaki Doktorantka odniosła się do poszczególnych uwag. Biorąc pod uwagę to, że od recenzowania pierwotnej wersji minęły trzy lata, pracę tę ocenię także ponownie całościowo, zwłaszcza że liczba wprowadzonych zmian jest znacząca. Przypomnę zatem, że „przedmiotem recenzowanej rozprawy doktorskiej było zbadanie moderującego znaczenia kultury dla związków aktywności celowej z samooceną (rozumianą jako postawa wobec siebie), postawami wobec innych ludzi (rozumianymi jako indywidualizm-kolektywizm, z uwzględnieniem wymiaru horyzontalnego i wertykalnego) oraz świata (rozumiane jako wiara w sprawiedliwy świat). Badania korelacyjne oraz eksperymentalne zrealizowano w trzech krajach (kulturach): Polsce, Kolumbii i Niemczech na próbach studenckich.”

Ocena formalna pracy

Układ pracy od strony formalnej spełnia wymogi rozprawy doktorskiej, z wyraźnie wyodrębnioną częścią teoretyczną i empiryczną. Praca składa się z trzech obszernych rozdziałów teoretycznych, wyodrębnionego rozdziału prezentującego problematykę badań własnych oraz części empirycznej. W pracy umieszczono wersje językowe zastosowanych narzędzi kwestionariuszowych, choć zabrakło podania dosłownych treści manipulacji eksperymentalnej. Literatura została zacytowana zgodnie ze standardami APA dla prac polskich. Lekturę tekstu utrudnia zastosowanie trybu śledzenia zmian. Zwykle przy poprawie tekstu zaznacza się nowe lub zmienione fragmenty w innym kolorze, a usunięcie tekstu tłumaczy w odpowiedzi na recenzję. Z uwag stylistycznych – w pracy występuje nadmiar anglicyzmów (stosowanie takich terminów jak *self-esteem* czy *regulatory focus*, podczas gdy istnieją ich ustalone polskie tłumaczenia), niektóre tłumaczenia terminów są błędne lub

niespójne (np. wartości Schwartza – umacnianie ja przetłumaczono jako podwyższanie ja, str. 80; relacje komunalne – to relacje oparte na wspólnocie, str. 110). Nazwiska autorów nie zawsze są prawidłowo odmieniane (co wynika zapewne z tego, że Doktorantka nie sprawdziła płci badaczy). Zasadniczo, praca została napisana poprawnym stylem, ale wspomniane problemy stylistyczne i edytorskie utrudniają lekturę tekstu. Struktura podrozdziałów i układ treści budzi pewne wątpliwości – praca jest bardzo obszerna, jednak nowe treści nie są wprowadzane w sposób systematyczny i narracja jest dość chaotyczna (np. w rozdziale dotyczącym indywidualizmu i kolektywizmu pojawiają się obszerne fragmenty dotyczące zaufania, które przynależą do kolejnego podrozdziału). Stąd od strony formalnej praca budzi pewne zastrzeżenia.

Ocena merytoryczna

Rozprawa doktorska mgr Karoliny Dobrosz jest dziełem obszernym, choć tryb śledzenia zmian utrudnia oszacowanie faktycznej liczby stron. W stosunku do wersji pierwotnej Doktorantka uzupełniła brakujące wątki, kierując się uwagami recenzentów. Z perspektywy wskazywanych przeze mnie luk, przede wszystkim pogłębiono prezentację zagadnień związanych z postrzeganiem świata społecznego, nawiązując do koncepcji aksjomatów społecznych, uzupełniono też dane dotyczące różnic międzykulturowych dla wybranych trzech krajów oraz znacząco skorygowano analizy, co skutkowało poprawną interpretacją uzyskanych rezultatów badawczych.

Część teoretyczna jest bardzo szczegółowa, oparta o dokładny (czasami zbyt dokładny) przegląd wyników wcześniejszych prac. Przegląd literatury zawiera stosunkowo niewiele prac najnowszych, dotyczy to w szczególności wspomnianych w pierwszej recenzji brakujących wątków wiary w grę o sumie zerowej czy prac Gebauera i wsp. Jednak przegląd ten można uznać za wystarczający, choć sposób uporządkowania nowych treści jest wysoce problematyczny.

O ile dobór prac nie budzi moich większych zastrzeżeń, o tyle brakuje pewnej dojrzałości w syntezie i systematycznym nawiązywaniu do głównego problemu badawczego. Dobrym przykładem tego problemu jest rozdział pierwszy, który Doktorantka uzupełniła o bardzo obszerny opis teorii Higginsa i szeregu prac pokazujących znaczenie promocji i prewencji w regulacji aktywności, jednak bez wyjaśnienia, jak te zagadnienia mają się do problematyki pracy własnej. Stąd nowo dodane fragmenty nie zawsze są przydatne w zrozumieniu skomplikowanego problemu badawczego, dodając nowe wątki bez integracji z już istniejącymi. Rozdział drugi, ukazujący kontekst kulturowy, już w pierwotnej wersji budził moje mniejsze zastrzeżenia, choć i tu nowo dodane wątki nie są w pełni zintegrowane z istniejącymi i nie zostały one systematycznie wprowadzone (np. definicja kultury wg Hofstede'go jest podana po opisie koncepcji GLOBE), a raczej dość mechanicznie dodane. Przykładem jest rozdział 2.2, gdzie zgodnie z tytułem Doktorantka zamierzała scharakteryzować indywidualizm i kolektywizm, zamiast tego umieściła nowe treści dotyczące założeń na temat natury ludzkiej (tj. cynizm, zaufanie, kultura narzekania). Poprzednia część została niejako mechanicznie „przesunięta” do dalszej części tego rozdziału. Nie ułatwia to lektury pracy i zakłóca płynność narracji. Rozdział 3, który ma służyć porównaniu kultury trzech wybranych krajów jest słabo zintegrowany z poprzednimi rozdziałami. Nowe treści poszerzyły znacząco opis kontekstu kulturowego, jednak tak jak w przypadku poprzednich rozdziałów – nowe treści nie są logicznie zintegrowane z już istniejącymi, a całość dość słabo nawiązuje do głównego problemu badawczego. Mówiąc prościej, dowiadujemy się sporo o różnicach kulturowych (niekonieczne wprost – o trzech wybranych krajach), ale nie wiemy, dlaczego te informacje są istotne. Przegląd badań na temat indywidualizmu-kolektywizmu jest przestarzały. W ciągu ostatnich paru lat ukazały się m.in., ważne prace autorstwa Minkova i

Kaasy, które dostarczyły rzetelnych informacji na temat operacjonalizacji pomiaru indywidualizmu i kolektywizmu, opartych na danych WVS w ponad 100 krajach. W tym świetle klasyczne już badania Oyserman i wsp. przedstawia się nader skromnie. Ta sama uwaga dotyczy projektu Word Values Survey (skądinąd, w doktoracie znajduje się rycina z danych za 2016 rok, podczas gdy cytowane są prace z 2005). Najnowsza wersja mapy wartości ukazała się w 2020 roku. Dlatego podtrzymuję uwagę krytyczną dotyczącą porównań międzykulturowych wybranych trzech krajów jak niepełną i częściowo mylącą – zwłaszcza opis na str. 189 (mapa kulturowa wartości z 2020 ukazuje odmiennosć Polski zarówno od Kolumbii jak i od Niemiec, w przeglądzie literatury w rozdziale 3 nie przedstawiono przekonujących danych uzasadniających taką charakterystykę trzech kultur).

Wprowadzone uzupełnienia dotyczące wątków teoretycznych oceniam zasadniczo pozytywnie, jednak skutkiem poszerzenia jest nadmiar wątków, które trudno odnieść do celu głównego pracy. Problemem jest też integracja nowych treści z już istniejącymi. Wprowadzenie do części teoretycznej rozprawy jest niestety zbyt powierzchowne i nie wyjaśnia w sposób pełny problemów badawczych i natury uwzględnionych zmiennych. Liczba tych zmiennych wydaje się nadmiarowa, a relacje między nimi nie są wyjaśnione w spójny sposób. Ponadto, biorąc pod uwagę problemy z równoważnością pomiarową, wnioski dotyczące części korelacyjnej nadal są nieuprawnione, co nie zostało odnotowane we wprowadzeniu.

Problem badawczy jest skomplikowany, a wrażenie komplikacji potęguje jednocześnie porównywanie trzech odmiennych kultur. Dobór zmiennych w programie badawczym Doktorantki wynika w dużej mierze z oparcia się (raczej bezkrytycznego) na koncepcji Higginsa. Zasadniczo, w całej pracy uwag krytycznych (np. wskazujących na słabości metodologiczne lub teoretyczne wcześniejszych prac, istniejące luki w wiedzy) jest bardzo mało. Doktorantka podjęła się zatem bardzo trudnego zadania – przetestowania konsekwencji założeń teorii Higginsa dla dopasowania człowiek-kultura (*culture-person fit*), wpisując się w istniejącą już tradycję badawczą sprawdzania tego, jak na poziom funkcjonowania jednostki wpływa kontekst kulturowy, w jakim ta jednostka żyje. Stąd problem badawczy jest wystarczająco nowatorski i spełnia wymogi ustawy o stopniu doktora.

Oceniając część empiryczną, powtórzę uwagi z poprzedniej recenzji: pomysł połączenia badań kwestionariuszowych i eksperymentalnych oceniam bardzo wysoko. Na etapie poprawy rozprawy niestety, Doktorantka nie była w stanie zmienić jakości uzyskanych danych samoopisowych, które wiązały się z zastosowaniem problematycznych narzędzi badawczych, które nie były należycie sprawdzone pod kątem ich użyteczności w badaniach międzykulturowych. W poprawionej wersji Doktorantka, zgodnie z uwagami, wykonała dodatkowe obliczenia, testując założenia uprawniające do porównań międzykulturowych. Liczne problemy, które wykryły te analizy, nie są niestety zaskakujące. W obliczu tak poważnych problemów interpretacja wyników jest nieuprawniona. Jedynym słusznym metodologicznie rozwiązaniem byłoby „poszukanie” wersji równoważnych i przygotowanie wersji skróconych kwestionariuszy, a następnie sprawdzenie ich trafności. Inną alternatywą jest wykonanie analiz (pod warunkiem potwierdzenia użyteczności skal) osobno w każdym kraju i rezygnacja z porównań bezpośrednich. Badania MGCFA zostały przedstawione już po sprawdzeniu trafności, natomiast zwykle przy badaniach międzykulturowych zaczyna się od sprawdzenia modelu pomiarowego, następnie wykonania wielogrupowej analizy confirmacyjnej, a na końcu – sprawdzenie trafności ostatecznych wersji narzędzi (np. w sytuacji, w której usuwa się pozycje nierównoważne). Interpretacja wyników MGCFA jest częściowo błędna. W przypadku narzędzia mierzącego indywidualizm i kolektywizm oraz skali samooceny Rosenberga model czynnikowy (nie: konfiguralny) jest niedopasowany do danych (CFI nie osiągnęło minimalnej wartości .90). Zatem potwierdzenie założenia o tym, że badane próby różniły się co do poziomu orientacji indywidualistycznej lub kolektywistycznej nie mogło być zweryfikowane. Ponieważ to założenie było kluczowe dla porównań kulturowych,

dalsza interpretacja wyników jest nieuprawniona. Doktorantka interpretuje wyniki jako „marginalnie istotne”. Nie jest to dobry kierunek. Progi odcięcia zostały zaproponowane po to, żeby odróżnić wyniki istotne od nieistotnych. Natomiast wartości graniczne wskazują na to, że najprawdopodobniej wprowadzenie modyfikacji („uwolnienie” założenia o równoważności dla któregoś z pytań) skutkowałoby wykazaniem częściowej równoważności metrycznej. Tak jak wspomniałam, MGCFA służy sprawdzeniu spełnienia warunków do porównań międzykulturowych. Brak spełnienia założeń świadczy o tym, że dalsze analizy są nieuprawnione. Dlatego przydatność pozostawienia w tekście obecnych tabel 33 i 34 jest znikoma (można co najwyżej przenieść je do analiz dodatkowych do suplementu). Mimo starannego i zasadniczo poprawnego interpretowania poszczególnych analiz, Doktorantka formułuje na koniec wnioski, który nie jest precyzyjny naukowo. Wyniki nie świadczą o różnicach w zakresie badanych zmiennych, a jedynie wskazują na to, że wyniki skal zastosowanych do badania tych zmiennych są nieporównywalne. Jednak obecna dyskusja wyników badania korelacyjnego jest zasadniczo prawidłowa, z odniesieniem do nowszych prac w tym obszarze.

Badanie eksperymentalne, zgodnie z pierwotną recenzją, oceniam nadal wysoko. Z uwag, które zgłosiłam, nadal nie uzasadniono wielkości próby, choć realizacja i interpretacja wyników są prawidłowe. Całościowa dyskusja została poprawiona zgodnie z sugestiami. Przede wszystkim, w obecnej wersji pracy usunięto nieuprawnione wnioski dotyczące badania korelacyjnego. Wnioski końcowe w obecnej postaci pracy są klarowne, wskazano zarówno na pewne ograniczenia badań własnych jak i wskazano kierunki przyszłych badań, czego brakowało wcześniej. Jest to najbardziej uporządkowana część pracy.

Podsumowanie

Recenzowana rozprawa doktorska uległa znaczącej poprawie od momentu wykonania pierwotnej recenzji. Przede wszystkim wyeliminowano najpoważniejszy błąd metodologiczny, dotyczący nieprawidłowej analizy danych i ich interpretacji w badaniu korelacyjnym. Przegląd literatury został wystarczająco zaktualizowany i uzupełniony, choć wciąż nie jest on w pełni aktualny. Głównymi słabościami pracy jest płynność narracji i nadmiar poruszanych wątków w stosunku do zakresu problemu badawczego. Pomimo licznych zastrzeżeń, głównie natury teoretycznej i koncepcyjnej, oceniam rozprawę doktorską pozytywnie.

Ocena końcowa

Ja, niżej podpisana, stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska **mgr Karoliny Dobrosz** spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65 poz. 595 z późn. zmianami) i wnioskuję do Rady Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu SWPS o dopuszczenie mgr **Karoliny Dobrosz** do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Magdalena Żemojtel-Piotrowska